

22

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

(Савезно КФД)
2/69 МО

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVI, св. 5.

4/2/2
1234
A1 N31
2000

1/1965 - V. 17:5

LIBRARY
JAN 30 1970
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

БЕОГРАД, 1987.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За Вука и противу њега . . .	297—315.
2) А. Пецо, Дијалекатске особине у пјесничком језику Алексе Шантића	317—339.
3) П. А. Дмитријев, Неке особености изражавања атрибутивних односа у српскохрватском језику . .	341—349.
4) Љубомир Поповић, Реченице са елиптичним пре- дикатом	351—373.
5) ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	375—378.
6) РЕГИСТАР	379—397.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник **МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ**
Секретар Уређивачког одбора др **Живојин Станојчић**

РЕЧЕНИЦЕ СА ЕЛИПТИЧНИМ ПРЕДИКАТОМ

Увод. — Минималну структуру реченица са елиптичним предикатом показују овакви одговори:

Јесте ли се одлучили? — *Јесам* (АШ, 29).¹ — Зар ти умијеш читати? — *Умијем* (ЈЛ, 129).

Оба одговора имплицирају двочлани предикат, и то двочлан или морфолошки (помоћни глагол + главни глагол) или синтаксички (тзв. сложени предикат: глагол непотпуног значења + инфинитив или *да* + презент).² И једна и друга врста предиката слажу се у томе што је један њихов део, онај у личном глаголском облику (помоћни или непотпуни глагол), носилац предикативности, док је други део (главни глагол или инфинитивна допуна) важан нарочито са семантичке стране. У обе елиптичне реченице други део предиката је изостављен, али је део у личном облику изречен. То значи да су овде, за разлику од других врста елиптичних реченица, елементи предикативности исказани и да је субјект имплициран као и у потпуним реченицама.

Пошто синтаксичко-семантичка схема ових реченица није у потпуности реализована говором, поставља се питање: чиме се она реализује? У појединим случајевима сам склоп елиптичне реченице довољан је да обезбеди схватљивост целог садржаја. На пример у реченици:

---

¹ Објашњење скраћеница види на крају рада.

² Глагол непотпуног значења може бити допуњен и зависном реченицом. И ту је могућна елипса контекстуалног типа:

Али видиш сад *да он зна све?* — *Видим, видим!* (ЈЛ, 297).

Ходници и чекаонице препуне света што жели пред министра (РД, 77) —

значање и конструкција елиптичне реченице сугеришу инфинитиву допуну *измићи (да изађу)*. У другим случајевима мора се узети у обзир говорна ситуација за коју се дата реченица везује:

А девојке и младе комшинице шапућу (...) и јасан девојачки смех гаси изненада свећу и буди и љути бабу.
— 'Ајде, доста већ једаред! Докле ћете. Кад почнете, а ви не знате шта је доста (СС, 182);

иако нам ситуација не може помоћи да сасвим прецизно утврдимо имплицирани део, она показује у којим се границама он може да креће (*причати, разговарати, брбљати* и сл.). Трећа врста елипса настаје надовезивањем реченице на одређени контекст; примере за ове контекстуалне елипсе представљају већ наведени одговори (АШ, 29 и ЈЛ, 129), као и следећа реченица:

— Нек он то ради код своје куће. а код Радекића *неће!* (БЂ — ГБ, 47).

Оно што обједињује сва три типа елипса: самосталне, ситуационо-контакстуалне и контекстуалне³ — јесте облик односно елиптичност њихових предиката. А основну разлику међу њима представљају комуникативни услови који пружају могућност за елиптично изражавање (склоп, говорна ситуација, контекст). — Из ових услова проистичу разлике у функцијама и стилским особеностима ових реченица, у обиму и прецизности импликације елидираног дела, затим у већем или мањем значају интонације, гестова и мимике, у типу језика у коме се дате реченице најчешће јављају итд.

³ Ову поделу, а нарочито називе, треба узети сасвим условно. Наиме, постоје и поједини прелазни случајеви. С друге стране, конструкција и значење исказаног дела увек учествују у одређивању неизреченог дела (сужавајући могућности његовог синтаксичког и семантичког избора), а говорна ситуација увек је присутна у свести учесника у комуникацији, као и контекст — ако постоји; сва та три момента, дакле, — иако у различитој мери и на разне начине — помажу истовремено при реализацији оваквих реченица. Међутим, горња подела, заснована на изразитим случајевима, неопходна је као ослонац за проучавање и разумевање битних особина датих реченица.

Досад ове реченице нису код нас биле подробније обрађене. Углавном су поједини типови, нарочито реченице са самосталним елипсама, били илустровани примерима и семантички допуњавани, и то највише у Маретићевој *Gramatici i stilistici*² (стр. 365—366) и у појединим речницима, првенствено у *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (при објашњавању значења и употребе помоћних и непотпуних глагола).

Неке функционалне и стилске особености елиптичних реченица. — У елиптичним реченицама испољава се потреба за економичношћу у говору пошто се изостављањем елементарна непотребних за саопштење уштеђују време и напор. Уштеда у времену значајна је у ситуацијама у којима је потребно што хитније обавестити саговорника, као и у емоционално обојеном говору. Економисање напором, пак, очитује се не само при умору, исцрпености, болести и сл. него и у обичном, свакодневном говору.

Елиптично изражавање карактерише се сажетошћу, тј. свођењем саопштења само на неопходне елементе. То саопштење обезбеђује упечатљивост, изразитост и убедљивост, што се најбоље види у пословицама и изрекама. С друге стране, сажетим изражавањем се могу постићи ефекти засновани на брзом ритму: живост, динамичност, драматичност, емоционална експресивност итд.

Недореченост и подразумевање су моменти који такође одликују елиптичну реченицу у односу на потпуну, поготову тамо где је значење неизреченог дела само глобално имплицирано, као код ситуационо-контекстуалних елиписа. У обичном говору, при ужурбаности, узбуђењу, збуњености, снебивању и сл., такве реченице пружају преимућство тиме што се њима избегава потпуно и прецизно формулисање датог садржаја. А у језику књижевних дела недореченост може да буде извор стилских ефеката кад писац намерно остави читаоцу да дограђује значење реченице.

Додајмо још да и интонација, паузе и ритам могу елиптичној реченици да обезбеде посебне стилске ефекте.

Међутим, из свега овога не треба закључити да се реченице увек јављају — или да треба да се јављају — у што

крајем облику. Употреба реченица у потпуном облику и тамо где би могле бити краће — може да има својих предности. Тако нпр. потреба за економичношћу има своју противтежу у потреби за редунацијом (преобилношћу, сувишношћу) језичких средстава. Комуникација се, наиме, ретко одвија у идеалним условима и на идеалан начин. Њу могу да ометају, на пример, бука, шумови, удаљеност саговорника, затим неразговетан, тих или пребрз говор и лош склоп и истрганост реченице или пак саговорникова узбуђеност, умор или заузетост нечим другим итд. Зато би „телеграфски” начин саопштавања често довео до дефектног преношења поруке, што се отклања повећаном употребом језичких средстава. — Несажетост не значи увек преспорост или развученост јер сувише елиптично изражавање може у извесним случајевима да добије вид задиханости или претеране ужурбаности. Спорији и одмеренији ритам говора, добро одговара приповедању, а поготову свечаном или елегичном тону. С друге стране, потреба за истицањем неког појма може такође наметати употребу потпуног склопа реченице. — Експлицитно изражавање, насупрот имплицитном, због своје одређености и недвосмислености има места свуда где је прецизност обавештавања важнија од ритма и стилских ефеката, што је нарочито случај у научном и административном стилу. — Не може се, дакле, *a priori* дати предност ни елиптичној ни потпуној реченици, пошто оправданост сваке од њих зависи од конкретних циљева и услова комуникације.

Из свега овога произилази да је при проучавању стилског аспекта елиптичних реченица неопходно узети у обзир и одговарајуће реченичне варијанте са потпуним (или потпунијим) реченичним склопом, а у неким случајевима и могуће варијанте са још већим степеном елиптичности него код дате реченице.

За стилски ефекат сваке елипсе важан је и степен њене устаљености, јер устаљивањем она престаје да буде оригинална, нова, необична, те губи своју експресивност. Један елиптички обрт, наиме, може спонтано настати у току говорног акта као тежња да се из одређеног разлога на оригиналан начин искористе могућности контекста, говорне ситуације.

ције и реченичног склопа, док неки други обрт може бити устаљен, стандардан, аутоматизован начин језичког реаговања у датим комуникативним условима, са елипсом као својом нормалном структурном особином. Тако у следећој реченици:

— Хајде, Николица, душо, пригрни кожух, па ћемо у њиву да чекамо онога лопова (БЂ — ДНБ, 17).

елиптична варијанта није нарочито експресивна у односу на потпуну (*па ћемо поћи у њиву*) зато што су у овом значењу овакве елиптичне реченице доста честе. Ако, пак, на питање: *Јеси ли се нарадио?* одговоримо: *Јесам*, онда се служимо стандардним, неекспресивним обликом одговора, док је баш потпуна варијанта (*Нарадио сам се*) ређа и обично везана за емоционално-емфатичку функцију. А у реченици: *Куда ћеш?* — елипса се претворила у идиоматски обрт који више нема према себи потпуну варијанту. Насупрот томе, поједине комуникативне ситуације које нису обухваћене више или мање стандардним елипсама пружају могућности за необичне, упечатљиве, ефектне обрте. Уп. нпр. следећу реченицу, у којој се Глишић послужио елипсом да што боље представи претеране славопојке газда-Милунових помагача:

Голуб, Васа и остали једнако хвале Милуна и говоре Среји како се намерио на газду *што никад није ни ти ће; како ће му бити добро као у својој кући и тако даље, већ забраздише далеко у хвалисању* (МГ, 197).

Контекстуалне елипсе. — Ова врста елипса — видели смо — заснована је на коришћењу контекста, и то тако што се елиптична реченица надовезује на неку претходну реченицу са којом стоји у смисаоној вези и има неке заједничке елементе.⁴ Изостављањем заједничких елемената, који се у

⁴ Елиптична реченица се обично надовезује на непосредно претходну реченицу, али то није увек случај, нпр.:

Јаој, бежи, молим те, сад су четници *прешли* преко моје авлије. Сигурно тебе траже. Упропастићеш ме! — завапи домаћин. — *Ако су!* (ДЂ — ДС, 200).

Видимо да реченице које се налазе између потпуне и елиптичне не нарушавају њихову везу.

елиптичној реченици само подразумевају, али нису изражени, избегнуто је понављање дела контекста а саопштење је сведено на елементе неопходне за преношење нових информација. Код оваквих реченица — то треба истаћи — може да се елидира не само део реализације елиптичне реченице највише зависи од броја заједничких елемената, тј. уколико је подударност између две реченице већа, утолико су веће могућности за скраћивање елиптичне реченице,⁵ која може да се сведе и на једну реч — помоћни или непотпуни глагол, који су, као носиоци предикативности, неопходни.⁶

Лексичка подударност предиката није сама довољна да пружи могућност за елизију. Потребно је и да се радња елиптичне реченице смисаоно надовезује на радњу потпуне, јер иначе ни говорник ни саговорник нису у стању да повежу њихове предикате, па, према томе, ни да имплицирају предикат потпуне реченице у елиптичној. Уп. нпр. ову сложену реченицу:

Одлазим тобоже у библиотеку или кавану, камо сам у ово доба године одлазио! (ИД, 116).

У релативној реченици предикат је неопходан мада је исти као у главној и мада ове две реченице образују целину, јер се овде не надовезују предикат релативне реченице на предикат главне, него релативна реченица одређује речи библиотеку и кавана.

Карактеристика контекстуалних елипса је и прецизна одређеност неизреченог дела, јер је он у потпуној реченици

⁵ Штавише, овако се могу одједном сажети и две реченице кад облик предиката и смисао то дозвољавају:

Ти си мачем обранио град проти бану и убио капетана Влашића? — Јесам (АШ, 127).

⁶ Ако се и елементи предикативности могу разумети из контекста а нова информација се садржи само у потврдности или одричности глаголског облика, место датих реченица могу се употребити обрти са речцама да или не; нпр.:

У унутрашњој политици се и може грешити, у спољашњој, не (И. Секулић, Мир и немир, стр. 306).

О овоме види: Ж. Станојчић, Граматизоване потврдне/одричне категорије у књижевном српскохрватском језику, Наш језик, н.с., књ. XVI, св. 3 (1967), стр. 147—157.

већ добио експлицитни језички облик. Вероватно зато Маретић није овакве реченице убрајао у елиптичне, него их је звао крњим (*Gramatika i stilistika*², стр. 366).⁷

Рецимо неколико речи о контексту: — Дате елипсе су нарочито честе у репликама, што значи да саговорник пружа контекст на који се елиптична реченица наслања. Али контекст може бити обезбеђен и претходним говором самог говорника, при чему се елипса најчешће јавља у оквиру неке сложене реченице. Први тип употребе контекстуалних елиписа везан је за усмени језик, док је други чест и у писаном.

Примери контекстуалних елиписа у репликама:

- (1) Хоћеш ли да ти нешто причам? — *Нећу* (ДЂ — ДС, 261). — (2) А, па овај овде је добио улогу опозиционара. — *Ја нисам*, шта ме бедиш? — вели онај љутито (РД, 111). — (3) Богами ћеш их послати. (...) — А, богами, баш и *нећу!* — заинати се Николетина (БЂ — ДНБ, 31). — (4) Оно си се ти баш накастице понамјестио крај ње, само да ти она помогне. — Сапела ме данашња недјела, ако *јесам!* (БЂ — ДНБ, 59). — (5) И јуче сам презао коње забадава. (...) — *Ако си*. Прежи их опет (ДБ — К, 28—29). — (6) Ја не могу да играм улогу опозиционара. (...) — *Како не можеш?* (РД, 112). — (7) „Ја ћу сам ово да завршим.“ (...) — „Заједно *ћемо*“ (ДЂ — К, 171). — (8) Па ко ће нам онда дати драгу кишу кад бога нема? — *Неће нико* (БЂ — ДНБ, 53). — (9) — Само... ја то не могу да говорим г. начелнику. — *Не, не морате* њему, проговорите ви само г. помоћнику (БН, 116). — (10) — Бога му боговског, ово бих ја палио, све, с реда! — *Како ћеш из чиста мира?* (БЂ — ГБ, 231). — (11) Па,

⁷ Ипак, употреба контекста понекад није најтачнија. Тако се у првом од два следећа примера мења глаголски вид, а у другом и лексички облик (глава се не ломе него разбија):

Увек си ме дочекивао. Ноћас ниси (ДЂ — К, 27). — „Полако, зелена,“ рекла је једна од домаћица гурнувши кошару испред ње, „сломит ћеш *ножурину*.“ — „Кад би барем главу“ (ИД, 132).

Но такве ситне непрецизности, који и иначе нису ретке у говору, не сметају разумевању реченице и обично пролазе непримећене пошто је саговорник концентрисан на садржај, а не на облик реченице.

зато си плъуснуо Риту? — Нијесам одмах, иако је рекла да смо „Морлаки” (ДШ, 27).

Видимо да су ситуације у којима се употребљавају овакве елиптичне реченице врло разноврсне, а и да су начини надозивања на контекст различити. Скоро свуда се контекст максимално користи; изузеци су реченица бр. 2, у којој је било потребно истаћи субјект, и бр. 9, у којој контраст намеће понављање даљег објекта. Везничке речи обавезно се додају (4—6, 10). Ни речце се не подразумевају у елиптичној реченици, него се морају додати или поновити (3). Глаголске одредбе и допуне које не постоје у претходној реченици морају се, наравно, исказати (10, 11). То важи и за оне делове који постоје у структури претходне реченице, али се сад јављају у новом лексичком облику (7, 8). Зависно од смисла, временско-модална ситуација остаје иста или се мења. — Устаљеност наведених елиписа је различита; најстандарднији су прости потврдни или одрични одговори (бр. 1).⁷

Стилски однос између елиптичне и потпуне варијанте предиката зависи од таквих чинилаца као што су: конкретни тип елипсе, дужина главног глагола, састав елиптичне реченице, настојање да се истакне вршење (одн. невршење) радње (тј. помоћни или непотпуни глагол) или пак њено име (главни глагол).⁸ Понекад, међутим, понављање главног глагола може бити последица говорне инерције, тј. стилски ирелевантно.

У говору истог лица синтаксички односи потпуне и елиптичне реченице обично су нешто друкчији него у репликама. Ту се може радити не само о две засебне реченице него и о две независне или зависне реченице које стоје у напоредном

⁷ Овај пример нам илуструје разноврсност момената који утичу на избор једне или друге варијанте:

Тај је све то на своје очи видио и једва цијелу кожу изнио, јер је већ био у турским панџама. — *Јесам био* (АШ, 131).

Овде је потпуни предикат неопходан да би се избегла двосмисленост, јер би потврда *јесам* могла да се веже и за две прве реченице. У исто време, овај пример нам показује могућност истицања помоћног глагола коју пружа потпуни предикат пошто код њега постоји избор између *јесам* и *сам*, док је код елиптичног предиката избор варијанте *јесам* аутоматизован, унапред одређен.

односу, о зависној према управној и обрнуто итд. Само коришћење контекста почива на сличним принципима као код елипса у репликама. Примери:

Син ће да те ишчупа. А ко ће нас? (ДЂ — К, 233). — Погледа у Ђорђа. Није смео у Вукашина⁹ (ДЂ — К, 47). — Јуначи се тамо где треба, а *немој* према нама (ДЂ — ДС, 202). — Све му је некако ишло боље од руке, само тециво *није* (МГ, 186). — Господујемо у градовима, а зашто *не бисмо* и у селу? (ДШ, 43). — И обојица стиштише низ поток што игда могу. Не гледе ни где ће стати ни како ће (МГ, 236). — Врх тога ваља испитати, уколико је кнез Батор увриједио право, уколико *није* (АШ, 62). — Од мене се често препадне и наше чељаде кад однекле изненада банем, а камоли *неће савезник* (БЂ — ДНБ, 148). — А наш га капетан волео као очи; бар је волео његове паре и јагањце, ако *није* њега (ЈВ — МП, 77). — Па ћеш платити харач, како га још никада нитко *није*, хуљо клета! (АК, 328). — Ето ти, кад се не возимо ми, *неће*, вала, ни господа! (БЂ — ГЂ, 133). — Ако се њоме не оже-ним, мучно *ћу* којом (МГ, 261).

Овакве елипсе су структурно најустаљеније у независним и зависним дисјунктивним питањима:

Јесам ли задатак извршио или *нисам*, а? (ИД, 103). — Код отворених враташца кочије опет стадоше, као да размишљају, би ли се пољубиле или *не би* (ДШ, 160).¹⁰

⁹ Кад је непотпуни глагол у сложеном глаголском облику, он се, ако се не подразумева у претходној реченици, исказује цео (в. горњи пример). Али у следећем и у њему сличним случајевима:

Ваљало би њега мало заварчити. — *Ваљало би*, али де кметуј ти како? (МГ, 215)

непотпуни глагол не мора се цео поновити, јер је довољан и само помоћни глагол (овде *би*).

¹⁰ Но место помоћног, односно непотпуног глагола, понекад се употреби само негација *не*:

Да ли би *пуцао* или *не* (Р. Константиновић, *Чисти и прљави*, стр. 35).

Однос ове две варијанте са односом варијанти одговара типа *нисам*: *не*. Количина нових информација је код обе варијанте иста, али се *нисам* експлицитније везује за предикат потпуне реченице, док се *не* одликује својом кратконом и сажетошћу.

За однос ових елиптичних реченица према другим могућим варијантама од важности су склоп реченице, тон и ритам причања, однос глаголских времена и др. Употреба потпуног предиката уместо елиптичног може и овде бити изазвана просто говорном инерцијом или пак жељом за истицањем. Но она може да има за узрок (односно ефекат) пуноћу, заокружљеност и нарочито симетричност или паралелност реченичног склопа, које би елиптично изражавање пореметило; уп.:

Ех, имао сам и жену, али пријатеља и љубави *нисам имао* (ВП, 133). — То нит' сам прије тога видио нит' ћу икад више *видити* (И. Андрић, *Проклета авлија*, стр. 134).

С друге стране, кад је тежиште на непотпуном или помоћном глаголу и кад се жели постићи што јачи утисак, елипса долази до пуног изражаја:

— Кожа ми је одрпана — рече риђан — ал' памет цијела; кожа да се крпити, памет *не да* (АШ, 114).

Кад се цео предикат подразумева у елиптичној реченици, помоћни глагол постаје излишан, те се обично не исказује. То је, нпр., случај код реченица паралелне структуре:

— Није он мене стекао, него ја њега (ЛЈ, 98). — Бан ће нити уз Таха, Алапићи уз бана (АШ, 27).

Од наведених елипса треба одвојити овакве типове зависних реченица:

Ако *хоћете*, ја ћу вам бити воденичар (МГ, 81). — — Дедер, живи сад ако *можеш!* (БЂ — ДНБ, 57). — Док *могу*, тераћу бицикл, кад остарим купићу чезе (ДЂ — ДС, 47). — Дођи, брате, кад *'оћеш!* . . . (ЈВ — МП, 167). — Нека га нека зија колико *хоће* (МГ, 104). — Нека преда оружје и иде куд *зна!* (ДЂ — ДС, 164). — Ал' *што могу*, урадит ћу (АШ, 92—93).

Интерпретација њихове структуре наводи на помисао о елипси, али су оне до те мере устаљене у датом облику да ми у ствари не осећамо да нешто недостаје. Зато их је тешко

убројити у праве елиптичне реченице. Њихову релативну самосталност показује и могућност да се неке од њих употребе и *испред* потпуне реченице, што код осталих контекстуалних елипси није случај.

Ситуационо-контекстуалне елипсе. — Пре него што размотримо особине ситуационо-контекстних елипса навешћемо неколико таквих реченица:

1. [Заменик команданта Гвозден осуђен је на смрт стрељањем, и сада је пошао с Вуком, који треба да изврши пресуду:]

— Ево, *можемо* овде, — мирно рече Гвозден (ДЂ — ДС, 128).

2. [Зарожани разговарају о судбини своје воденице:]

— Ја велим, браћо, — рече кмет Пурко (...) — да још једном огледамо. Да нађемо како било воденичара.

— — Аја! — дочека чича Мирко. — Каког воденичара, бог с тобом. *Неће* нико за живу главу! (МГ, 72).

3. [Двојица одација оговарају свог мртвог друга Тала због тврдичлука:]

— *Немојте*, браћо, — рече трећи (...) — грешите душе! Опет је био добар човек (МГ, 241).

4. [У кући у којој је одред заноћио, партизан Ђурђе договорио се са домаћицом да јој буде полагајник. Домаћица је отишла и спремила што је потрбено:]

— *Можеш!* — појави се домаћица на вратима (ДЂ — ДС, 192).

5. [Учитељ Милан и поп Марко пошли су у лов:]

— А што, попо, ниси навукао чакшире? Сметаће ти мантија кроз шевар — рече Милан (...).

— Неће ваљда — одговори поп. Баш ме мрзело ваздан утезати се и петљати. *Могу* и овако.

Видимо да све ове реченице припадају усменом језику. Оне могу бити сасвим кратке — састављене само од личног дела предиката, који је овде углавном неки модални глагол. Значење неизреченог дела саговорник подразумева само глобално, језички нерашчлањено. Ми можемо покушати да ин-

терпретирамо то значење језичким средствима: 1. Можемо овде то да обавимо, да свршимо посао и сл.; 2. Нико неће за живу главу да буде воденичар или да се прихвати тог посла или да пристане на то и сл.; 3. Немојте тако говорити; 4. Можеш да дођеш или да уђеш; 5. Могу и овако да идем у лов. У неким се примерима, дакле, намеће само једна формулација, а у неким две или више, али су при том њихова значења слична. Исто тако, негде је довољно додати само други део предиката, а негде још и неку глаголску допуну или одредбу.

На који се начин у ситуационо-контекстуалној елипси подразумева неизречено значење? Пре свега, изречени део предиката одређује основну синтаксичку функцију неизреченог дела показујући да се ради о другом члану предиката. Из овог произилази да је и значење имплицираног дела оквирно одређено — као процес. А о коме се конкретном процесу ради — до тога саговорник долази повезујући изречени део реченице са оним елементом говорне ситуације или са оним делом претходног говора — или са оба истовремено — који са највише вероватноће одговара садржају изреченог дела. Тако се у првом примеру елиптична реченица може односити само на оно ради чега су Гвозден и Вук пошли у шуму; у другом примеру, пошто је већ било речи о томе да треба наћи воденичара, реченица *Неће нико за живу главу!* свакако се тиче прихватања тог посла; у примеру бр. 3 реченица *Немојте*, упућена одацијама који оговарају свог умрлог друга, не може се односити ни на једну другу радњу, сем на ону коју они врше у том тренутку — на њихов разговор; у примеру бр. 4 елиптична реченица се очевидно односи на договор између Ђурђа и домаћице, а у примеру бр. 5 на одлазак у лов. — Што се тиче глаголских детерминатива, њихово присуство може бити неопходно не само за додавање информација које ситуација и контекст не пружају (примери 1, 2, 5) него и за идентификовање имплицираног значења (1, 5).

Зашто смо све ове реченице сврстали у један тип и назвали их ситуационо-контекстуалним? С једне стране, зато што у неким случајевима разумљивост реченице обезбеђује говорна ситуација (1), у неким пресудну улогу има контекст

(2),¹¹ а у неким другим, опет, ова два момента се на разне начине комбинују (3, 4, 5), а с друге стране, зато што у сваком од тих случајева, без обзира који је моменат битан, елиптичне реченице имају исте карактеристике.

Потребно је одредити и начин на који се ситуационо-контекстуалне елипсе надовезују на контекст. За разлику од контекстуалних, ситуационо-контекстуалне елипсе не надовезују се обавезно на једну одређену реченицу из претходног контекста, нити се надовезују на његов конкретни језички облик. Оне се, у ствари, наслањају на општи садржај једне или више реченица, а начин језичке формулације тог садржаја није битан. Реченица *Да нађемо како било воденичара* могла би, на пример, да гласи: *Да ли може да се за добре паре нађе воденичар?*, али се тиме не би изменило значење ни схватљивост реченице *Неће нико за живу главу*. Код контекстуалних елипса би се, међутим, сличном променом потпуне реченице аутоматски променио и садржај неизреченог дела.

Ситуационо-контекстуалне елиптичне реченице су врло економичне јер уштеђују и време потребно за комуникацију и напор неопходан за налажење језичког израза за дати садржај. Та економичност је свакако разлог употребе оваквих елипса у првом, четвртном и петом примеру, а поготово у другом и трећем, у којима се испољава и емоционална експресивност.

У књижевним делима овакав тип реченице налазимо и у опису унутрашњег монолога, тј. као израз размишљања и преживљавања дотичне личности. Тиме писац показује како личности повезују своја размишљања са својим опажањима и преживљавањима, и тако своде језички уобличену мисао на минимални, неопходни облик. Примери:

1. [Тадија Чемерикић је узео шлем убијеног немачког стражара:]

¹¹ Пишчев језик којим се читаоцу саопштавају неке појединости говорне ситуације не постоји, наравно, у тренутку комуникације. Под контекстом ми овде подразумевамо претходни говор учесника у комуникацији.

Натаче шлем на главу и пусти да му откинута врпца виси и ландара око врата — мислио је „*неће дуго!*” (МЛ, 172).

2. [Борђева жена Симка одлучила је да зачне са надничаром Толлом. У последњем тренутку се колеба, али убеђује себе:]

Морам вечерас. Сада (ДЂ — К, 171).

Самосталне елипсе. — То су — рекли смо — такве елипсичне реченице које у себи садрже довољно елемената да буду разумљиве и без повезивања са контекстом или ситуацијом. У овим реченицама мора постојати одређени број и тип глаголских допуна или одредби (тј. не може стајати само лични део предиката као код контекстуалних и ситуационо-контекстуалних елипса), а неисказани део реченице не може обухватити више од другог дела предиката — опет насупрот претходним типовима елипси. Механизам подразумевања испуштеног глагола састоји се у овоме: — Тај глагол представља конкретни језички елемент, који, иако неизречен, стоји у одређеном синтаксичком и семантичком односу са другим деловима реченице. И баш та тесна веза субјекта, с једне стране, и облика и значења глаголских допуна и одредби, с друге, са синтаксичко-семантичким особинама глагола открива саговорнику о коме се глаголу ради. Тако ће нам, нпр., месне одредбе *у кућу, из куће, до куће, од куће, ка кући*, као и *у кућу, у Београд, у војску* — повезане са неком личношћу као субјектом — сугерисати значење кретања, а у исто време својим морфолошко-синтаксичким и лексичким особинама могу да диференцирају и конкретни облик тог кретања.¹²

У највећем броју самосталних елипса имплициран је неки глагол кретања. Примери:

(1) *Остани у штабу, ја ћу часком до Џамоње (= отићи, поћи; БЂ — ГБ, 260).* — (2) *Трчи се кошија по равну*

¹² Овај исти принцип важи и за све групе глагола које наводи Маретић (*Gramatika i stilistika*², стр. 362) говорећи о елипси глагола уопште (ради се углавном о самосталним елипсама).

пољу, ко ће прије до дјевојке (= *стићи*; БЂ — ГЂ, 216). — (3) Баш ја био пошћ *не би'* ли како преко цесте (= *прешао*; БЂ — ДНБ, 135). — (4) Јутрос у зору Шарени батаљон прешао ријеку. Сад *сам* отуда (= *дошао*, БЂ — ГЂ, 263). — (5) Стока се нешто узарумила, па *неће* с мјеста (= *да крене, да се макне*; ЈЛ, 144). — (6) Винце некако *није хтјело* кроз грло (= *да прође*; АШ, 42). — (7) *Можемо* слободно напријед (= *ићи, поћи*; АШ, 215). — (8) „Јуди, морате сада кући.“ (= *ићи*; ДЂ — К, 116). — (9) Слободан је човјек (. . .) *не мора* у војску (= *ићи*; АШ, 77). — (10) Изгубио сам козе, па *не смем* кући (= *да се вратим, да идем*; МГ, 157). — (11) Г. Стојан *мисли* ове године у Београд (= *ићи, путовати*; БН, 112).

Ови примери — који су само део могућих случајева — показују нам, с једне стране, да су субјекти личности, а, с друге, да су за глаголе са значењем кретања којим се достиже одређено место битне одредбе *у* + акузатив (примери бр. 9, 11), датив (8, 10) или *до* + генитив (1); за значење стицања: *до* + генитив (2)¹³; прелажења: *преко* + генитив (3); пролажења: *кроз* + акузатив (6); мицања: *са* + генитив (5). Место падежних конструкција могу стајати одговарајући прилози (4, 7).

Поред значења кретања, у оваквим елипсама могу се наћи и многа друга глаголска значења. Њихову разноврсност илустроваће следећи примери:

(1) О томе *ћемо* сутра (= *разговарати*; ДЂ — К, 155). — (2) А зашто да вам се ругају? — озбиљно *ће* батаљонски комесар (= *рећи*; БЂ — ДНБ, 40). — (3) Ја *ћу* тебе у затвор (= *стрпати*; РД, 69). — (4) Овцу *ће* тесакком (= *заклати*; А. Исаковић, *Папрат и ватра*, стр. 143). — (5) За све ово тебе *ћу* ја за гушу, да знаш! (= *ухватити*; ДЂ — ДС, 209). — (6) Јух, јух! Сад *ће* ме фрас (= *ударити*; МГ, 244). — (7) Паре на плац, ја ли *ћу* те суду! (= *тужити*;

¹³ И у првом и у другом примеру допуна је *до*+генитив, али значење појма с именом у генитиву и уопште склоп реченице помажу да се идентификује врста кретања.

МГ, 152). — (8) Пуца и трешти као да ће сад у сто комада (= *прснути*; БЂ — ДНБ, 33). — (9) А бог ми, да ми није оне деце, сутра *бих* угарак у њу [= кућу] (= *бацио*, *ставио*; МГ, 152). — (10) А вала ни теби *не би* бог ништа да се помакнеш тамо до зида (= *учинио*; БЂ — ГБ, 228). — (11) Ко *сме* ту и једну реч? (= *да каже*; ЈВ — МП, 122). — (12) Нити се она што боји, баш ни Благојева брње, што *хоће* и ногом и зубима (= *да нападне*; ЈЛ, 187). — (13) Ја, вала, *нећу* с њим више ни ријечи, па таман... (= *проговорити*; БЂ — ГБ, 137).

Шта ће нам — поред идентитета субјекта бити неопходно за разумевање неизреченог глагола, то зависи поглавито од његових синтаксичко-семантичких особина. Тако ће у једном случају то бити прави објект (6, 11), у другом неправу (1), или оба заједно (5, 10), или одредба за начин (8) или за средство (12), затим објекат и месна одредба за завршетак кретања (3, 7, 9), објекат и одредба средства (4) или друштва (13), или је то управни говор који чини целину са елиптичном реченицом (2). Поред синтаксичке конструкције, рекли смо, овде је важно и значење појмова који се налазе у датим допунама и одредбама.

• Зашто се у оваквим реченицама највише јављају глаголи непотпуног значења и помоћни глаголи *хоћу* и *бих*, а *јесам* сасвим ретко? Зато што значење које даје помоћни глагол *јесам* најчешће може да буде имплицирано другим средствима, док са непотпуним глаголима и са *хоћу* и *бих* то није случај. За непотпуне глаголе то није потребно доказивати, но треба показати ситуацију која влада код глаголских облика. Погледајмо реченице са потпуном елипсом предиката. У усменом језику у таквим реченицама често је имплициран императив, при чему помажу склоп реченице, интонација, гестови и ситуација:¹⁴

За мном! (ДЂ — ДС, 200). — Кући! (ЈВ — МП, 124);

¹⁴ Зато реченице са неизреченим предикатом, и кад не зависе од ситуације и контекста у погледу лексичког значења глагола, могу зависити у погледу његовог временско-модалног одређивања.

понекад презент — кад је значење реченице такво да би се било која друга временска ситуација морала експлицитно означити:

Не мислиш ваљда да ја то [ракију] теби зато што си комесар? (ДЂ — ДС, 37);

а понекад претерит (перфект или неко друго прошло време), што се види из склопа реченице или говорне ситуације или претходног контекста:

А откуд ви, господин-Перо, овамо у наш крај? (СС, 297).

У писаном језику, пошто се приповедање обично тиче прошлих догађаја, најчешће се среће претерит:

Извади господин одмах две рубље из шпага *на Радну у руке*, и прими сврдб (МГ, 148). — Таман да прескочи прелаз, *а неки људи преда њ* (ЈВ — МП, 144).

Друга глаголска времена сасвим ретко се могу имплицирати у реченицама са неисказаним предикатом — само при нарочитом стицају језичких и ситуационих околности, као што се, нпр., у ове две реченице, захваљујући њиховом значењу и синтаксичком односу, подразумевају — у зависној футур II, а у управној футур I:

Ми те у име свих становника молимо да нам будеш вођ, *на куд год ти, ми за тобом* (РД, 52—53).

Из овога произилази да се у случају футура и потенцијала — за разлику од претерита — не може елидирати цео предикат, него се помоћни глагол мора исказати. — Међутим, не треба изгубити из вида да употреба помоћног глагола може бити наметнута и потребом да се означи субјект.

Самосталне елиптичне реченице са непотпуним предикатом најчешће се срећу у усменом језику (говору личности). За писани језик карактеристичне су само елипсе са имплицираним глаголом *рећи* повезаним са управним говором; ипак се понекад нађе и неки други тип:

Грађ поче чешће, удари у пљусак (МГ, 111). — Зато Марија и Јосо морадоше у Задар (ДШ, 26).

(Овде је непотпуни глагол у претериту; у усменом језику углавном се ради о презенту). Самосталне елипсе су доста честе и у пословицама (нпр. *Неће гром у коприве*), што проистиче како из потребе за сажетим изражавањем, тако и из чињенице да изречени делови добијају у изразитости на рачун неизреченог.

Стилска вредност самосталних елипса умногоне зависи од њихове устаљености: — реченице у којима је елидиран глагол кретања или говорења већином су толико уобичајене да немају нарочиту експресивност у односу на потпуну варијанту, и њихова предност највише лежи у економичности; али поједине друге елипсе — нпр. бр. 8, 9, 11—13 (на стр. 365—6) — ређе су и експресивније. Поједине реченице су уз то и емоционално обојене.

И код самосталних елипса срећемо један број обрта који су толико устаљени у датој конструкцији и значењу да се елипса слабо осећа. Навешћемо неколико таквих случајева:

1. Постоји читав низ упитних (и зависно-упитних) и узвичних реченица са енклитичким обликом глагола *штети* и *бити*. Једна врста оваквих реченица имплицира неки глагол кретања:

Куда ћемо сад? (РД, 60). — А камо ћеш ти? (АШ, 220). — Куд ћу сад овако гологлав, смијаће ми се свијет! БЂ — ДНБ, 134). — Није ме питала ни куда ћу тако рано, као иначе (ЛЛ, 47).

Куда би човјек сад? (БЂ — ДНБ, 26). — Да тако не би, остао би јадан човек на сокаку, па куд бисмо онда од покора? (МГ, 258).

2. Код других реченица са оваквим предикатом подразумева се глагол *чинити* = *радити*:

Шта ћемо сада?! (ДЂ — ДС, 176). — Ви идите кући, па зовните људе да се договоримо шта ћемо (МГ, 90). — Шта ћемо, такво је сада вријеме наступило, моја драга (ИД, 73).

Да ми није овог ђачића што нас послужује, не знам шта бих! (МГ, 243). — Па и шта би, кад се натраг не може (РД? 60).

3. Понекад се ове две врсте реченица јављају у паровима:

Ја ћу ко мало застати, ко да видим шта ће и куда ће (ВП, 151). — Ми смо упали амо а не знамо шта ћемо и како ћемо (ВП, 161).

Остављени војници узметоше се и зажагорише не знајући шта би, ни куд би (БЂ — ДНБ, 24). — (...) док и ја сам не размислим што бих и како бих сада (АК, 278).

4. Следеће примере можемо интерпретирати са да говоримо:

Па, брате, ако ћемо право, он је кметовао тридесет година (ЈВ — МП, 140). — Ако хоћемо право, ово имање он је стекао (ДЂ — К, 114).

5. У наредним реченицама, зависно од случаја, неизречени глагол би могао гласити: *бити*, *спустити се*, *сванути*, *почети* и сл.:

Скоро ће подне (ДЂ — К, 129). — Сад ће и мрак (МГ, 136). — Скоро ће ноћ (ДЂ — ДС, 20). — Скоро ће зора (ДЂ — ДС, 67). — Сутра ће Божић (МГ, 272). — 'Ајд', прође ручак и част, сад ће игра (ЈВ — МП, 66).

6. Сличне су овакве реченице које носе у себи нијансу личног става:

Кад хоће какво време, киша, олујина, оне су већ све око кошнице (ЈВ — МП, 131). — Хоће сумрак, а коло се све срдачније разиграва (ЈЛ, 170).

Следећи обрти су потпуно идиоматизовани и тешко их је интерпретирати додавањем неког глагола:

Шта ћу! Нисам имао куда, већ одем из К... у М... (РД, 131). — Окренџ, обрнџ, немаш куд! (МГ, 152). — Жи-

ван оклева, заговара још, али нема се *куд*, мора видети кад је већ дошао (МГ, 63).

Не може се рећи да су сви ови обрти идиоматизовани у истом степену; нпр. у *Ако ћемо право* још се осећа значење *говорити*, док је *Нема се куд* прешло у фразеолошки израз; исто тако, реченици *Шта ћемо?* (и сл.) још се може додати глагол *чинити*¹⁵, док се код *Шта ћемо!*, које је израз резигнације — тако рећи узвик — у значењу *шта се ту може = ту се ништа не може учинити*, елипса више не осећа. Чињеница да већина ових обрта има знатну фреквенцију у усменом језику, свакако стоји у узајамној вези са њиховим устаљивањем у елиптичном облику.

Прелазни случајеви између самосталних и ситуационо-контекстуалних елипси. — Док су контекстуалне елипсе (Маретићеве *крње реченице*) сасвим одвојене од осталих елиписа, између самосталних и ситуационо-контекстуалних елиптичних реченица нема оштре границе. Ове две врсте елиписа додирују се нарочито тамо где употребљена језичка средства нису довољна да до краја прецизирају неизречени део предиката. Узмимо реченицу: *Коме ћу дукате?* (ДЂ — К, 53). Саставом реченице избор глагола је ограничен на једну одређену категорију: на глаголе давања. Али да ли та реченица значи: *Коме ћу дукате — да дам? да оставим? да поклоним? да предам* или нешто слично, то се из саме реченице не види, него саговорник мора да се послужи говорном ситуацијом и контекстом: на основу говорне ситуације и претходних жалби свог мужа Ђорђа на јалов живот, Симка може да схвати да дата реченица значи: *Коме ћу да оставим дукате?*

У примеру:

Ја баш и *'оћу* о тој освјети (МЈ, 205)

улога ситуације и контекста нешто је другачија. Реченице оваквог склопа, наиме, обично имплицирају глагол *говорити*.

¹⁵ То може да илуструје овај пример:

Срце ми је куцало, желео сам да је пољубим, а мислио: *шта ће учинити* на то. Но досетих се: томе још није време. Само сам се наднео над њу, да видим *шта ће* на то (ВП, 174).

Овде се, међутим, подразумева један други — иако слични — глагол: *певати*. Како је то саговорник могао да схвати? Највише на основу једне од претходних говорникових реченица:

Ти си одржао лијеп говор (. . .), а сад ћу ја да све то испланирам и кажем у пјесми (МЛ, 205).

Навешћемо примера ради и четири типа елиптичних реченица који се доста често чују у свакодневном говору. Њихово значење је — бар делимично — устаљено, а реализује се повезивањем склопа и интонације реченице са говорном ситуацијом и контекстом:

1) Примери:

Дијете! — зове те нешто Марта. — Сад ћу — одговорила би Анђелија (ЈВ III, 101). — Шетају се тако већ у мрак. По дваред, трired изађе Ержа и јавља да је сто постављен, и Пера се клања, а Меланија га не пушта, а поручује: „Кажи мами, одма' ћу! (СС, 101).

Уз наведена објашњења ситуације и претходни говор није тешко схватити да ове реченице значе: *Сад ћу доћи*.

2) По облику сличне реченице, али са исказаним заменичким субјектом, налазимо у примерима:

[Код писца је дошла смрт да га води на онај свет; он јој каже:] — Молим лепо, извол'те седите, ево сад ћу ја (БН, 65). — Их, ала тај мили као пуж! — рећи ће поп Мића својој пощи (. . .) чекајући Вују да донесе требник и епитрахил. — Сад ће он, попо, — рече поша (МГ, 275).

Ове реченице су и по значењу доста сличне са претходним, али док су прве одговор на неки позив, ове друге се упућују некоме ко чека. У њиховом значењу може бити имплицирано или *бити готов, спреман* (први пример) или *доћи = вратити се* (други пример).

3) У трећем и четвртном обрту ситуација и контекст имају нешто сложенију улогу: прво, да обезбеде схватање општег значења, а затим, да то значење потпуно конкретизују. Примери:

Треба ми добровољац за специјалан задатак! — рече Павле. Ево ја *ћу!* — јави се Вуксан (ДЂ — ДС, 62). — Вук је стајао ослоњен на јабуку, и кад се прибра, пође неколико корака ка првој кући. Чекај, ја *ћу*, — разумеде Павле и отрча у кућу по риљ и мотику (ДЂ — ДС, 289).

Опште значење ових реченица је да је говорник спреман на вршење неког посла, а на основу ситуације и контекста види се о ком се тачно послу ради.

4) Други обрт видимо у следећем примеру:

Шта да радимо са водом? Сकेла је сигурно и проваљена ... — рече Станко. — Лако *ћемо*, главно да је ту (ДЂ — ДС, 172).

И овде је лако разумети опште, устаљено значење: *лако изаћи на крај с нечим*, али уз то треба видети и шта се у конкретној ситуацији везује за то значење. Да то кажемо на други начин: Обрт бр. 3 значи *Ја ћу то учинити*, а овај *Ја ћу лако изаћи на крај с тиме*. Глаголско значење, тј. устаљену семантичку компоненту, разумемо на основу склопа и интонације реченице и на основу ситуације и евентуално контекста; а шта се у датој ситуацији подразумева под „то”, тј. што је она варијабилна компонента значења, — показују нам ситуација и контекст. Ако пак реченица добије потпунији језички облик, дакле, ако формулишемо оно „то”, добијамо тип реченице који смо назвали самосталном елипсом:

Пусти. Лако *ћу* ја с њим (ДЂ — ДС, 291).

Дакле, код прелазних случајева између самосталних и ситуационо-контекстуалних елипса састав изреченог дела није сам довољан за разумевање реченице, него се морају узети у обзир и говорна ситуација и контекст, — али је имплицирано значење прецизно одређено и већином ограничено само на други члан предиката.

*
*   *

У заједничке карактеристике све три основне врсте датих елипса убројали смо тип предиката и начин на који се он

елидира, као и стилске одлике које се базирају на елиптичном изражавању, а као битну разлику споменули смо моменте помоћу којих се реализује имплицирано значење. Биће корисно да на крају упоредимо још неке разлике између описаних елипса:

Карактеристике	Контекстуалне елипсе	Ситуационо-контекстуалне елипсе	Самосталне елипсе
Који је минимални облик реченице?	Лични део предиката	Лични део предиката	Лични део предиката + нека глаголска допуна или одредба
Да ли је значење неизреченог дела имплицирано као језички одређено или глобално?	Одређено	Глобално	Одређено
Да ли се — при интерпретацији — у имплицираном делу уз предикат може подразумевати још неки реченични члан?	Да	Да	Не
У којој се врсти језика јављају ове реченице?	У усменом и писаном	У усменом	Претежно у усменом

Списак скраћеница

- АК: Ante Kovačević, *Djela*, II. U registraturi, Zagreb, 1950.
 АП: Аугуст Шеноа, *Селачка буна*, Београд, 1966.
 БН: Бранислав Ђ. Нушић, *Приповетке*, Београд, 1928.
 В'В — Г'В: Бранко Ђошић, *Глуви барут*, Београд, 1964.
 В'В — Д'В: Branko Ćopić, *Doživljaji Nikolettine Bursaća*, Beograd, 1963.
 ВП: Veljko Petrović, *Ravangrad* (izbor), Beograd, 1966.
 Д'В — Д'С: Добрица Ћосић, *Далеко је сунце*, Београд, 1966.
 Д'В — К: Добрица Ћосић, *Корени*, Београд, 1954.
 ДП: Динко Шимуновић, *Породица Винчић*, Загреб, 1950.
 ИД: Ivan Dončević, *Bezimeni*, Zagreb, 1965.
 ЈВ — МП: Janko Veselinović, *Mali pevač i druge priče*, Beograd, 1963.
 ЈВ III: Јанко Веселиновић, *Целокупна дела*, књ. III (*Селанка, Борци*), Београд, s.a.
 ЈЛ: Лаза К. Лазаревић, *Приповетке*, Београд, 1957.
 МГ: Милован Ђ. Глишић, *Изабране приповетке*, Београд, 1962.
 МЛ: Михаило Лалић, *Свадба*, Београд, 1966.
 РД: Радоје Домановић, *Изабране сатире*, Београд, 1965.
 СС: Stevan Sremac, *Pop Ćira i pop Spira*, Beograd, 1966.

Љубомир Поповић